

צוריאל ראשי

הכל מותר במלחמה? על המידתיות במבצע 'צוק איתן'

ואיזה סוג של עוצמה מותר ורצוי למדינת ישראל להפעיל כדי לממש מטרות אלו?

בסופו של דבר, מידתיות נדרשת כבר בהקשר של ההחלטה על יציאה למלחמה או למבצע צבאי וגם בהקשר של פעולות צבאיות בעלות אופי מסוים. מידתיות זו נקראת עקרון המידתיות הכוללת. במסגרת אתיקה צבאית ישנו עיקרון שהוא פחות מוכר, והוא העיקרון האוסר על יציאה למערכה צבאית שאין סיכוי סביר לנצח בה. המלחמה כרוכה מעצם טיבה באבדן חיי אדם, בסבל ובהרס. עקרון סיכויי ההצלחה שולל הפעלת כוח צבאי, המביאה עמה מוות, סבל וחורבן, אם היא מועדת מראש לכישלון. לכן, אי-אפשר להצדיק מלחמה "סמלית" או שילוח חיילים אל מותם, ולו רק לשם העיקרון. העיקרון הזה ראוי לתשומת לב מחודשת בשעה שבוחנים מלחמה דוגמת מלחמת לבנון השנייה או מבצע דוגמת "צוק איתן", שהם עימותים צבאיים עם ארגוני גרילה, ארגוני טרור או ארגוני גרילה טרוריסטיים. בעימותים כאלה, הגדרת ה"ניצחון" שונה מהגדרתו במלחמות ה"קלאסיות" של מדינה במדינה ושל צבא בצבא. כפי שכבר לימדה אותנו מלחמת לבנון השנייה, מערכה נגד ארגון גרילה טרוריסטי יכולה להביא להריגת רבים מאוד מלוחמיו, להרס התשתית שלו ולהשמדת חלק ניכר מאתריו, מבלי לבטל את כוחו להמשיך בפעילותו הטרוריסטית ולתקוף את אזרחי המדינה. וכפי שנוכחנו במהלך מבצע "צוק איתן" ולאחריו, גם עימות עם ארגון טרור אורבאני הוא כזה.

למנהרות, דרך פגיעה באזרחים שאינם מעורבים תוך כדי פגיעה במחבלים, ובתגובה הראויה לאחר שהוכרז נהל חניבעל בגזרת רפיח כאשר נחטף קצין גבעתי, הדר גולדין ז"ל. כל עוד תגובת צה"ל תוכח כמידתית, ולמעשה ההשלכות הצפויות מהפעולות הן ביחס הראוי לכך, הפעולות יחשבו או אמורות להיות נחשבות לפעולות אתיות.

המידתיות שבמטרות המבצע

ראש עיריית ניו יורק לשעבר, מייקל בלומברג, אמר לפני יותר מחמש שנים, בהתייחס למבצע "עופרת יצוקה", ש"אין מקום למידתיות כשמדובר בטרור". כדי להבהיר זאת, אמר בלומברג למראיינת ברשת CNN: "תארי לך שאדם זר הולם בחזקה על הדלת וצועק שיהרוג אותך. האם תעדיפי שנגיב במידתיות ונשלח

בימים אלו, שלאחר מבצע 'צוק איתן', מתחיל שלב התחקירים. יש כמה סוגים של תחקירים: יש תחקירים צבאיים הנעשים ביחידות השונות הבודקות את התנהלותן ואת התנהלות היחידות הכפופות להן במהלך המבצע, יש תחקירים עיתונאיים של גורמים חיצוניים הבוחנים מבחוץ את התנהלות הדרג המדיני והדרג הצבאי, ומנסים להבין מה התרחש בעיקר סביב אירועים שונים, כגון סביב ניסיון חטיפת הדר גולדין ז"ל או באירוע הנגמ"ש במהלכו נהרגו שבעת חיילי גולני. לא פחות מכך מנהלים עמך ישראל תחקירים סביב שולחן שבת או במפגש חברים ומנסים להבין, ממי שהיה שם ולעיתים גם בלעדיו, מה היה נכון לעשות ואיך היה צריך לנהוג במציאות כזו או אחרת. בסוף כולם מתמקדים בנושא חשוב

אפילו במועצת זכויות האדם מסכימים על זכותה של ישראל להגנה עצמית

שוטר אחד, או שנפעיל את כל הכוח שברשותנו?"

האמת היא, שהדברים קצת יותר מורכבים. גם המשטרה אינה יכולה להפעיל כוח בלתי מוגבל כדי לעצור חשוד ואפילו תוקף. הדברים נכונים גם לגבי הפעלת כוח צבאי. מטרות מבצע "צוק איתן" כללו את הרתעת החמאס וארגוני טרור אחרים מפני ירי טילים על ישראל והשבת השקט ליישובי הדרום. עלינו לשאול את עצמנו, כמה עוצמה

ומרכזי שיעמוד גם בלב הדיונים של ועדת החקירה בראשות שאבאס, שמונתה על ידי מועצת זכויות האדם של האו"ם: המידתיות. המידתיות היא למעשה השמירה על יחס הוגן וראוי בין המטרה של נקיטת צעד כלשהו, לבין ההשלכות (החיוביות או השליליות) של צעד זה ותוצאותיו.

אפילו במועצת זכויות האדם מסכימים על זכותה של ישראל להגנה עצמית. אבל, מן הסתם תעלה במהלך הדיונים השאלה סביב המידתיות של התגובה הצבאית שנקטה ישראל לאורך המבצע - החל מעצם היציאה למבצע צבאי רחב היקף, דרך הרס תשתיות אזרחיות מסביב

ד"ר צוריאל ראשי מומחה לאתיקה מקצועית, ראש החוג לתקשורת במכללה האקדמית הרצוג ומרצה באוניברסיטת בר אילן ובמרכז לאתיקה

סיכול ממוקד ומידתיות

ישנו עיקרון נוסף והוא עקרון המידתיות הנקודתית. כלומר, המידתיות שהתגלתה בפעילות צבאית מסוימת הכרוכה בסיכון אזרחי אויב שלא נשקף מהם כל איום.

לא בא בחשבון להרוג אדם שאינו מהווה סכנה לאזרחי ישראל, אך ורק רק כדי להרתיע בכך אחרים. המדינה הדמוקרטית חייבת לשמור על כבודם של כל מי שנבראו בצלם, ואי אפשר להתייחס אליהם כאל אמצעים ליצירת הרתעה. עם זאת, כבר הסכימו מפקד אמ"ן לשעבר, האלוף (במיל.) עמוס ידלין ופרופ' אסא כשר, שהדרך הבדוקה ליצור הרתעה באופן מוסרי היא להשיגה כתוצר לוואי של פעילות אחרת. כך למשל, פעולה של 'סיכול ממוקד' נגד מנהיגי החמאס, לא רק מגוננת באופן מידי על אזרחי המדינה מפני מי שנמצא בעיצומו של ניסיון לפגוע בהם; היא גם יוצרת הרתעה, משום שהאויב נחשף ליכולתה של המדינה לגלות את פעילותו המסוכנת של אדם, לזהות אותו, לאתר את מקומו ולפגוע בו. ואולם, אפקט ההרתעה אינו המטרה הראשית של פעולת הסיכול הממוקד, אלא תוצר לוואי רצוי שלה. הכוונה להשיג הרתעה כתוצר לוואי של פעילות צבאית היא כוונה ראויה.

על אבידות ומידתיות

לאחר מבצע "עופרת יצוקה" נשמעו לא מעט טענות פופוליסטיות ולא הוגנות או אינטליגנטיות. נגד חלקן כבר יצא פרופ' אסא כשר במאמר שפרסם לאחר עופרת יצוקה במגזין תכלת מס' 35 בשנת 2009. את הטענות המרכזיות אני אשוב ואביא כאן. טענה הרווחת ביותר בפי מבקרי הפעולות השונות מתמקדת במספרי האבידות: כיוון שבהתקפה על תושבי ישראל וחייליה נהרגו עשרות בני אדם, בעוד שבמבצע נהרגו מאות פלשתינים ונפצעו אלפים, ברי שהפעולה הזאת הייתה "לא-מידתית" ועל כן פסולה מבחינה מוסרית (וגם מבחינת הדין הבינלאומי). זוהי טענה מוטעית ומופרכת. היא מוטעית, משום שמספר האבידות בקרב אזרחי המדינה אינו מדד אמין לגודל הסכנה הנשקפת להם מירי הטילים של האויב. די אם ניזכר בכך שמפצמ"ר בודד נהרגו חמישה חיילים בשטחי כינוס, ומאלפי פצמ"רים היו יכולים להיהרג אלפים. יתר על כן, הדרישה למידתיות אינה דרישה לאיזון מספרי כלשהו. בחינה מוסרית של מידתיות בהקשר של מבצע צבאי, צריכה להתמקד בשאלה אם התוצאות החיוביות של המבצע, בצד

האחד של החזית, מצדיקות, מנקודת המבט המוסרית, את התוצאות השליליות בצד האחר. עקרון המידתיות הכוללת תובע שהתשובה לשאלה זו תהיה חיובית. התוצאות החיוביות של המבצע בצד היוזם נמדדות במונחי ההגנה שהוא סיפק לאזרחי המדינה ולה עצמה, בהווה ובעתיד הקרוב. מנגד, התוצאות השליליות של המבצע נמדדות במונחי המוות, הסבל וההרס שנגרמו בגללו בצד השני. חשוב להדגיש שההשוואה הזאת אינה מסתמכת על חישובים מספריים, אלא על הערכת האיומים הנתונים והאמצעים שמן ההכרח להשתמש בהם כדי לסכל את האיומים הללו. למשל, כיום ניתן רק לשער מה היה קורה לו היו מתממשות תכניות החמאס, שחפרו 32 מנהרות תופת ושפוצץ צה"ל במהלך המבצע. אם מחבלי החמאס היו צצים רק מעשר מנהרות בעשרה יישובים שונים ופותחים באש במהלך סעודת חג קיבוצית, לא היה מצדיק תגובה, לפחות כפי שנהג צה"ל במהלך 'צוק איתן'? ביקורת דומות הוטחו גם במבצע "עופרת יצוקה". כך, למשל, חוויאר מריאס, סופר ספרדי בעל לשון ציורית, אמר בריאיון לעיתון 'הארץ', שישראל "הגיבה בשליפת אקדח על סטירה שספגה". גם זו אמירה מוטעית ומופרכת. ראשית, העילה למבצע "עופרת יצוקה" לא הייתה "סטירה שישראל ספגה", אלא סדרה ארוכה מאוד של אלפי סטירות אחרי כמה סטירות לחי וניסיונות לסטור ואיומים בסטירה מגיעה העת לשלוח אקדח? אני מניח שהסופר לא התכוון לכך שישראל צריכה להושיט את הלחי השנייה לסטירה נוספת. מן הסתם, כוונתו היא שישראל הייתה צריכה להגיב על סטירה בסטירה או לכל היותר באגרוף. אולם דומה שמריאס החמיץ את העיקר: תגובתה של ישראל אינה אמורה להיות

תגובה לשם תגובה, אלא לשם הגנה של ממש על אזרחיה ועל עצמה. מניין לנו שסטירת לחי ישראלית תמנע את סטירת הלחי הטרוריסטית הבאה? הדעת נותנת שגם מכת אגרוף לא הייתה מונעת סטירות טרוריסטיות נוספות או מפחיתה את הסכנה הנשקפת מהן, מה שאין כן לגבי "שליפת אקדח".

טענות בדבר אי-מידתיות מנוסחות, לעתים, במונחים של "שימוש מופרז בכוח". כדי להצדיק טענות ממין זה צריך להצביע על אפשרות חלופית לשימוש בכוח, שיהיה: א. מופחת, כלומר - לא-מופרז; ב. אפקטיבי, כלומר - יספק את ההגנה הדרושה מפני האיום הנתון (כדי להעריך אפקטיביות כזו, יש צורך במידע מודיעיני, שמעצם טיבו אינו נגיש לרבים); ג. זמין בנסיבות הדרושות זאת, או שמן הראוי שיהיה זמין בהן. בהתחשב בתנאים האלה, לא פלא שאיננו נתקלים בביקורת אחראית בדבר שימוש מופרז בכוח ברמה הכללית של מבצע צבאי. בדרך כלל קשה להציג ביקורת כזו מן הכורסה הביתית הנוחה.

השאלה המוסרית היא: האם ההרס, הסבל והמוות היו מוצדקים לנוכח המתקפה המתמשכת של החמאס ושל ארגונים אחרים על אזרחי ישראל ועל מדינתם? בעצם העובדה שנגרמו הרס, סבל ומוות ברצועת עזה אין ולו שמץ של מענה לשאלה הזאת.

אני מבקש לסיים בנימה אישית: גם אני גויסתי כמו עשרות אלפים בצו שמונה למבצע צוק איתן. כמי ששירת במפקדת חטיבת גולני במהלך המבצע, ועקב אחרי האנשים שעשו את מלאכת הקודש של ההגנה על המדינה, אני סמוך ובטוח שהם פעלו במוסריות נדירה. יהיו הדברים לעילוי נשמתם של הנופלים, לרפואתם של הפצועים ולנחמתן של המשפחות השכולות.